

‘Kalbinize Bir Sorun Hayat Vermek İster mi?’ Kadavradan Organ Nakli ile İlgili Tutumlar, Tıp ve Toplum (İnternet Gazete Haberleri Üzerinden Bir İnceleme)

Mustafa MACİT*
Fatih ÖZTAŞ**

ÖZ

Bu çalışma Türkiye’de kadavradan organ nakline/bağışına bakış ile toplumsal anlamlandırma ve yorumlama süreçleri arasındaki ilişkiyi gazete haberlerine yansıyan boyutları üzerinden betimleme amaçındadır. Söz konusu amacı gerçekleştirme yolunda etkileşimci bir bakış açısı referans alınmış, tematik gazete haberlerinin içeriği analize tabi tutulmuştur. Bu analiz bize Türk toplumunda beden ve organlara, ölüme, ölü bedene yüklenen toplumsal, dini anlamların hem kadavradan organ nakli ve bağışına ilişkin düşünceleri hem bu konudaki direnci hem de motivasyonu şekillendirici bir düzlemde söylemlere yansıdığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Beden, organ, ölüm, organ nakli, tıp, toplum, din.

ABSTRACT

‘Ask Your Heart, Does it Want to Give a Life?’: Attitudes Towards Cadaveric Organ Transplantation, Medicine and Society (An Analysis on Internet Newspaper Reports)

This study, aims to describe the relationship between the views to organ transplantation/donation in Turkey and the process of social meaning and interpreting on the aspects of the subject reflected in newspaper articles. To achieve the aim in hand, a symbolic interactionist perspective was taken as reference, the content of thematic newspaper articles were subjected to analysis. This analysis has showed us that in Turkish society, social and religious meanings attributed to body and organs, death and dead body reflect to the statements upon a platform which forms the thoughts about cadaveric organ transplantation and donation, the resistance about that idea and the motivation.

Keywords: Body, organ, death, organ transplantation, medicine, society, religion

* Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İDKAB Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: macitim@atauni.edu.tr; mmacit25@hotmail.com.

** Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: fatih.oztas@atauni.edu.tr.

Giriş

Organ nakli tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemi gittikçe artan bir konudur. Buna binaen hem konuyu çeşitli yönleriyle ve farklı bakış açılarıyla ele alan bilimsel çalışmaların hem de duyarlılığı artırmaya yönelik proje ve uygulamaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Ancak organ nakli ve bağıışı üzerine var olan literatürde, ilgili araştırmalarda ve özellikle de bağıışı artırmaya yönelik proje ve uygulamalarda organ bağıışı ve naklinin toplumsal etkileşim, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerine bakan yönlerinin hak ettiği düzeyde dikkate alınmadığı da gözlenmektedir. Bu çalışmanın araştırma fikri böyle bir gözlemden mülhemdir.

Organ bağıışı konusu üzerine düzenlenmiş bir panelde konuşmacı olarak katılan tıp doktorlarının konunun tıbbi/teknik yönüne ilişkin değerlendirmeleriyle, ilgili toplumsal anlamlandırma ve yorumlamalar arasında hemen olmasa da biraz yakından bakınca kendini açığa vuran bir tezat dikkatimizi çekmiştir. Örneğin, beyin ölümünün anlatıldığı konuşmada beyin ölümü gerçekleştiği andan itibaren hasta, tıbbi teknikler yardımıyla soluk alıp verse de kalp atışı devam etse de tıbben artık geri dönüşünün mümkün olmadığı ve ölümün gerçekleştiği izah edilmekteydi. Hâlbuki panelin sloganı olarak *Kalbinize bir sorun hayat vermek ister mi?* şeklinde bir ifade seçilmişti. Üstelik Türkiye’de organ bağıışı kampanyalarında hem bu sloganın hem de kampanya görsellerinde kalp resminin oldukça sık kullanıldığını görmek işten bile değildi.¹

Beyin ölümünü tam anlamıyla kabul edememiş, kalbin sembolik anlamlarla yüklü bir organ olarak öne çıktığı Türk toplumunda bu durum hiç şaşırtıcı olmasa da bir tezadın dışavurumudur. İlgili görseller bir yana öncelikle, *Kalbinize bir sorun hayat vermek ister mi?* şeklindeki bir soru, açıkça bilişsel bir süreç, düşünmeye teşvik etmekte ve kalbi düşüncenin merkezi ilan etmekteydi. Oysa beynin düşüncenin merkezi olduğu artık sıradan bir bilgi haline gelmiş değil miydi? Kaldı ki insanların kafalarını kurcalayan beyin ölümünün, beyin ölümü gerçekleştikten sonra kalp atışının tıbbi açıdan önemsiz olduğunun anlatıldığı, anlatılacağı organ bağıışını artırmaya yönelik projeler, kampanyalar, kalp görselleri ve kalbe vurgu yapan sloganlarla yani bir tezatlâ işe koşulmuş olmuyorlar mıydı?²

1 Organ bağıışıyla ilgili görsellerde kalp resminin kullanım sıklığı konusunda bkz. <https://www.google.com.tr/search?q=organ+ba%C4%9F%C4%B1%C5%9F%C4%B1&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=n33FUUsu6PK6h7AbOqIGQAQ&ved=0CDwQsAQ&biw=1438&bih=685&dpr=0.95>, Erişim Tarihi: 15.06.2014.

2 ABD’de yapılan bir araştırma doğru, anlaşılır içerikte ve doğru mesajlar içeren broşür ve donör kartlarının bağıışı yönelik tutumu olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır (Özdağ, 2001:50). Her ne kadar ABD de yapılmış bu araştırmanın sonuçları Türk toplumuna genellenemez olsa da bağıışı oranını artırmaya yönelik uygulamalarda kullanılacak, broşür ve sloganların dikkatle seçilmesi gerektiğini ifşa etmektedir. Örneğin, hem yukarıdaki ifade de hem de organ bağıışı ile ilgili sloganlarda geçen “hayat ver” me ifadesinin geleneksel-dini anlam sistemleri içerisinde “hayat verme”nin ancak Allah’a mahsus olduğuna inanan insanların çoğunlukta olduğu bir toplumda bulacağı karşılık bu sloganların amacı açısından oldukça sorunlu gözükmektedir.

Bu, değiştirilmeye çalışılan toplumsal anlamlandırmaların, kendini değiştirmeye çalışan proje ve kampanyaların söylemine, görsellerine dahi dökülmekle gücünü açık etmesinden başka bir anlama gelmese gerekir.

Organ bağıışı ve nakli sembolik anlamlara sahip, değer, inanç ve tutumlarla bileşik; tıbbi olduğu kadar toplumsal nitelikli bir konudur. Bu konunun toplumsal boyutu onun bizzat insan ve insan bedeniyle ilgili olmasına ve bireyin toplum ve sosyokültürel anlam dünyası ile ilişki ve etkileşimine uzanmaktadır. Bilindiği üzere organ nakli canlı beden ve kadavradan yapılmakta, kadavradan yapılan nakiller noktasında ölüme, ölü bir bedene ve ölüm sonrası hayata yüklenen toplumsal anlam, yorum ve inançlar da işin içine girebilmektedir. Buradan alarak bu çalışmanın problemi, Türkiye'de kadavradan organ naklinin beden, organ ve ölüme bakışı şekillendiren toplumsal etkileşim, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerine dair yönlerinin ne ya da nasıl olduğu sorusu çerçevesinde şekillenmiştir. Amacımız sembolik etkileşimci perspektifin rehberliğinde bu yönleri gazete haberleri örnekleminde betimlemek ve anlamaktır.

A. Teorik Boyut: Beden/Organ ve Ölüm Üzerine Sembolik Etkileşimci Bir Yaklaşım

Organ nakli insan ve özellikle insan bedeni odaklı bir konudur. İnsan, bir yandan diğer organizmalar gibi bir bedendir. Öte yandan insan bir beden olduğu kadar diğer organizmalardan farklı olarak bir bedene sahiptir. Bu, insanın kendisini hem bedeniyle özdeş hem de bedeni üzerinde tasarruf sahibi, onun hakkında düşünen, ona anlam yükleyen bir varlık olarak tecrübe ettiğinin ifadesidir (Berger, Luckman, 2008:77). "Hem nesne hem özne olarak beden, insanın sahip olduğu aynı zamanda olduğu şeydir" (Synnott, 2002: 2) ve "insanın kendisine yönelik tecrübesi bir "beden olmak" ile bir "bedene sahip olmak" arasındaki dengede, tekrar tekrar düzeltilmesi gereken bir dengede salınır durur" (Berger, Luckman, 2008:77). Bu salınımına binaen bireyden söz edilirken sık kullanılan kavramlar olarak *beden*, "bireyin bir nesne olarak kendisine yönelik düşünce ve duygularının toplamı"; *benlik* (Marshall, 1999:63), "bir bireyi diğerinden ayırt eden (başkalarının değerlendirmeleri ve yargılarına göre) az ya da çok kalıcı özellikler kümesi"; *kişilik* (Marshall, 1999:409)ve bütün bunların sosyal veçhesi; *kimlik* iç içe geçer. Bedenin sosyal olarak nasıl inşa edildiği konusunda hemfikir olmasalar da "sosyal inşacı yaklaşımların üzerinde birleştikleri, bedenin saf bir biyolojik fenomen olarak anlaşılmasının yeterli olmadığı" görüşü (Shilling, 2003:62) bir yönüyle bu iç içe geçişi açıklamaya matuf bir düşüncedir.

Genel etkileşimci bir bakış açısıyla beden, “her zaman somut, fiziksel, maddi nesneden daha fazlasıdır” (Waskul, Vannini, 2006:3). “İnsan bedeni ve organları kamusal ve özel, politik ve ekonomik, olumlu ve olumsuz, seksüel, moral ve genellikle tartışmalı kültürel değer ve anlamlar ile yüklüdür” (Synnott, 2002:2). Bireyin toplumla, diğer insanlarla girdiği sembolik etkileşim boyunca bu anlamlar içselleşip, öznellesir; yeniden üretilip değiştirilir. Son tahlilde “beden, aktif olarak tecrübe edilen, üretilen, sürdürülebilene ve dönüştürülen”; (Waskul, Vannini, 2006:3) “sürekli insan emeği aracılığıyla ve insan kültürü ile yorumlanan” (Turner, 2008:34) fiziksel aynı zamanda kişisel ve sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar.

Tıpkı beden gibi bedeninin canlılığını kaybetmesi anlamında “ölüm de biyolojik, kişisel ve aynı zamanda toplumsal anlamlandırma ve yorumlama süreçlerinin konusu olan toplumsal bir gerçekliktir” (Haddow, 2005:95-96). Ölümün ne olup olmadığı hakkındaki değerlendirmeler, ölüye ve ölüme karşı tutumlar bu anlamlandırma ve yorumlama süreçlerinin belirlemelerine tabidir. Bu belirlenimin etkisiyle, bütün insanların değişmez ve temel gerçekliklerinden biri olmasına rağmen ölümü tanımlama biçimleri, ölüye ve ölüme karşı tutumlar kültürden kültüre değişiklik gösterebilmektedir.

İnsan bedeni ve organlara yüklenen kültürel değer ve anlamlar, onlar hakkındaki düşünceler toplumların tarihinde sürekli bir değişime tabi olmuştur. Özellikle Hristiyan batı toplumları için bu değişimin en belirgin niteliği bedeninin geçmişten bugüne sekülerleşmesidir.³ Bugün gelinen noktada “teknolojik gelişmeler ve uzman bilgisinin işgali altındaki” (Shilling, 2003:158) beden, hemen herkes için geçerli olmasa da artık (geleneksel anlamıyla Tanrının hediyesi) “verili değil, inşa edilen; keyfe ya da ihtiyaca göre kalıplanan bir plastiktir”. “Makine ile arasındaki çizgi bulanık hale gelen beden, aynı zamanda *ortaktır* ve onun parçaları tıpkı araba yedek parçaları gibi değiştirilebilir, insandan insana nakledilebilir niteliktedir” (Synnott, 2002:34; Braver, David, 2005:84).

Modern dönemde ölüme bakış da değişmiştir. Örneğin, “geleneksel dönemlerde ölüme ilişkin tanımlamalar, ona karşı bakış açıları ve tutumlar toplumun dini

3 Örneğin, Batıda bedenin anlamı, tanımı ve değeri Antik Yunandan modern zaman kadar değişiklikler göstermiştir (Bkz. Synnott, 2002:8 vd.). Batıda geleneksel olarak beden, Hellenleşmiş Hristiyanlık tarafından şekillenmiştir. Bu anlayışta beden mantıksızlığın, tutku ve arzunun koluğuydu. Felsefedeki zihin ve beden arasındaki kontrast Hristiyanlıkta ruh ve beden karşıtlığına tekabül eder. Beden dünya düzenini tehdit eden ahlaki yolsuzluğun sembolüdür ve bedenin disiplin, özellikle de diyet ve perhiz rejimleri ile bastırılması gerekir. Yunan düşüncesinde beden form ve arzu (Apollon ve Dionysos arasında) arasındaki mücadelenin odağı olmuştur. Hristiyanlık bu bakış açısını miras aldı, fakat onu bedeni düşmüş insanın ve Tanrının mantıksız inkârının sembolü olarak görmek suretiyle kararttı. Orta çağda beden, festival ve karnavalda kutlanması mahkemenin ve sosyal kontrolün kent merkezlerinin baskın okuryazar geleneğine karşı popüler bir muhalefetin politik ifadesi oldu (Turner, 2008:38).

anlam sistemleri tarafından beslenmekte bu tanımlama, bakış ve tutumlara dini sembolleştirmeler eşlik etmekteydi” (Berger, 2011:81) ve “ölümle temas herkesin deneyimlerinin az çok yaygın bir özelliği idi” (Giddens, 2010:205). Ancak modern dönemde ölüme karşı bakış açılarının ve tutumlarının geleneksel dünyada olduğu kadar dini bir renge sahip olduğunu söylemek oldukça güç olduğu gibi “tıbbın profesyonelleşmesiyle birlikte ölüm genel bakışlardan saklanmaya başlamıştır” (Giddens, 2010:205). “Bir birey öldüğünde büyük olasılıkla o ailesi ve arkadaşlarından izole olacak, pratik uzmanlık ve tıbbi söylemin profesyonel kontrolüne tabi olacaktır” (Shilling, 2003:189). “Ölüm artık teknik bir mesele haline gelmiş ve değerlendirilmesi tıp mesleğinin eline bırakılmıştır” (Giddens, 2010:206).

Gerek beden ile makine arasındaki çizginin bulanıklaştığı gerekse ölümün artık tıbbi ve teknik bir konu olarak değerlendirildiği modern dönemde beden ve ölüm üzerine teknik söylemler ile toplumsal dünya arasında kimi zaman uyum çoğu zaman bir zıtlama kaçınılmaz olmuştur. En azından tıp, bedeni bir makine gibi görebilirken insan ya da hasta yakınları onu kişiliğin kendisi olarak görebilmektedir (Bu konuda açıklayıcı bir değerlendirme için bkz. Braver, David, 2005:91 vd.). Ayrıca modern dönem tıbbi açısından gerçek ölüm, beyin ölümüdür. Bu ölüm tanımı, söz gelimi benliğin ve bireyselliğin beyinde yer aldığına inanan Kuzey Amerikalılar için kabul edilebilir olsa da benlik ve bireyselliğin kalpte yer aldığını düşünen toplum bireyleri için aynı şeyi söylemek zor olacaktır. Nitekim kültürlerarası karşılaştırmalı bir araştırma, kuzey Amerikalıların benliğin, bireyselliğin beyinde yer aldığına inandıkları için beyin ölümü gerçekleşmiş bir bedenden yapılacak organ nakline olumlu, Japonların ise benliğin, bireyselliğin beyinden çok bedende yer aldığını düşündükleri için aynı durumda gerçekleşecek organ nakline soğuk baktıklarını ortaya koymaktadır. Üstelik “Japonlara göre karşılıksız bağış bir yaşam armağanı olarak görülüyordu. Bu, karşılıklı değiş tokuşu benimsemiş Japonların toplumsal kalıplarına uymuyordu” (Haviland vd., 2008:88-89).

B. Yöntem

Bu çalışmanın örneklemini, internet üzerinden yapılan “organ bağışı” ve “organ nakli” ile ilgili haber taraması sonucu tespit edilmiştir. Ulaşılan haberler içerisinden amacımıza uygun ve konumuz açısından kullanışlı olabilecek *Milliyet*, *Habertürk* ve *Posta* gazetelerinin internet sayfalarında yer almış 12 haber seçilmiştir. Bu seçimde özellikle *bağış yapan ailelerin, ilgili birey ya da tıp doktorlarının, haberi yapanların* organ bağışı ve naklinin toplumsal etkileşime, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerine bakan yönlerini anlamaya kılavuzluk edebilecek ifadelerine yer veren, son yıllarda yapılmış “tematik” haberlere odaklanılmıştır.

Örneklem olarak seçilmiş haberlere konu olan kişilerin ve haberi yapanların ilgili ifadeleri onların “durum tanımları”⁴ olarak ele alınmış; bu ifadelerin analiz aşamasında öncelikle haber başlıkları, haber içerik ve metinleri değerlendirilerek tematik kategorilendirme yapılmıştır. Bunlar, a) *beden/organ ve kişisel kimlik bütünlüğüne*, b) *beden ve organlara (özellikle kalbe)*, c) *ölüme, ölü bedene*; d) *alıcılara ilişkin durum tanımları* kategorileridir. Bu aşamadan sonra haber metinlerine belirli sorular yöneltilerek aktörlerin durum tanımlarının toplumsal etkileşim, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerine bakan yönleri incelenmiştir. Haber metinlerine sorulan sorular şunlardır:

a) *Bağış yapan kişiler veya yakınları bağışlanan organlara nasıl bakıyor, hangi anlamları yükliyorlar? Özel anlamlar yüklenen organlar hangileridir?*

b) *Bu anlamların ve anlamlandırma süreçlerinin sosyal bilişsel arka planı nedir? Bağış yapan kişi ya da yakınlarının kararlarını etkileyen inanç, değer ve anlamlar nelerdir?*

c) *Tıbbi/teknik söylemler ile toplumsal anlam ve değerlendirmeler hangi açıdan farklılaşmaktadır?*

d) *Aileler alıcı kişileri nasıl tanımlıyor ve anlamlandırıyorlar?*

Son tahlilde çalışmamız, örneklem olarak seçilmiş haber metinlerinin içeriğinin analizi ile sınırlı nitel/betimsel bir araştırmadır.

C. Bulgular ve Yorum

C.1. Beden/organ ve kişisel kimlik: *Kutuları öperek, el sallayarak uğurladılar*

• Beyin ölümü gerçekleştikten sonra organları bağışlanan Emriye Önen’in, organları hastaneden araca taşınırken *yakınları, gözyaşları içinde kutuları öperek, el sallayarak uğurladılar* (Milliyet, Posta, 2013).

• Ölmüş babasının yüzü başka bir insana nakledilmiş Leyla Kahveci, organlar bağışlanırken (başka bir insanda) *Babamın yüzünü göreceğimi, ellerini öpebileceğimi düşündüm... Babam, belki komik ama ‘Ben bir gün meşhur olacağım’ derdi. Keşke böyle meşhur olmasaydı* (Posta, 2012). (Burada kastedilen şöhret, bu yüz naklinin Türkiye kamuoyunda geniş yankı bulması nedeniyledir.)

4 “Durum tanımı”, bir toplumsal durum onu üreten veya ona katılan bireyler tarafından ne olarak ve nasıl tanımlanıyorsa odur, öyledir anlamına gelmektedir. “Bu tanımlamaların gerçekliğinden hareket eden bir metodolojik süreçte bir durumun ilk bakışta araştırmacıya nasıl görüldüğü veya araştırmacı tarafından nasıl görüldüğü değil de o durumun aktörleri ya da katılımcılarının onu nasıl gördükleri ve nasıl tanımladıkları/anlamlandırdıkları önemli addedilip anlaşılacak zorundadır” (Çiftçi, 2011:50).

- Emine Yılmaz'ın oğlu Tevfik'in sağ gözü, Cansu Akkuş'a nakledildi. *Akkuş ailesi, kızlarının görmesini sağlayan Yılmaz ailesini ziyaret etti. Bu ziyarette anne Emine Yılmaz, ölen oğlunun sağ gözünü hasretle öptü* (Posta, 2012).

Bu haberlerde geçen, *kutuları öperek, el sallayarak uğurlamak, ölmüş babanın yüzünü göreceğini, ellerini öpebileceğini*, hatta onun hayatta iken bahsettiği *şöhreti nakil dolayısıyla yakaladığını düşünmek, ölen oğlunun sağ gözünü öpmek*, bireyin bağışlanan organlarının bir başkasının bedeninde dahi olsa en azından yakınları tarafından onun kişisel kimliğinin bir temsili olarak anlamlandırıldığı ima etmektedir. Bu haberlerde açığa çıkan bakış, kişisel kimliği insanın bedeniyle birbirine bağlı olarak algılamakta; bu algılama biçiminde bireyin bedeni, benliği, kişilik ve kimliği bütünsel bir manzara içerisinde görünmektedir.

Özellikle bu örnekler çerçevesinde *yüz, el ve göz* gibi organların, kişisel kimlik ve beden/organ bütünlüğüne dair sosyal algıda önemli bir yer işgal ettiği ileri sürülebilir. *Yüzünü görmek, ellerini öpmek, gözünden hasretle öpmek* ifadeleri bu yorumu destekleyici ipuçlarını ele vermektedir. Toplumsal ilişki ve etkileşim ağı içerisinde insan bedeninin doğal parçaları; *yüz, el ve göz* çeşitli sosyal tepkilerin muhatabıdır. “Yüze bakmanın”, “el ve gözlerden öpmenin” sosyal ilişki ve etkileşimde öne çıkan anlamları vardır: Türk toplumunda “büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öpmek” halen yaygın ve beklenen bir davranış kalıbı olmaya devam etmektedir. Gündelik etkileşimde *yüz*, kişisel kimliğin ifadesi olduğu kadar olumlu-olumsuz beklentileri ve tepkileri beraberinde getirirken *göz*, iletişimde önemli bir yer tutar. Toplumsal olarak *göz ve yüz* ruhun, kalbin aynası olarak değerlendirilir (Haddow, 2005:103). Kısaca bu organlar, doğalarını aşan sembolik anlamlarla yüklüdürler ve doğal oldukları kadar toplumsal olarak yeniden üretilmişlerdir. “Doğal, kültürün dışındaki biyolojik yaşam ile üretilen ise bir kültürel, toplumsal ve politik dünya ile ilişkilidir” (Turner, 2008:1). Yukarıdaki ifadelerin arka planındaki sosyal bilimde *doğal* olan ile *üretilen* arasındaki bu ayrımın analitik bir ayrım olmadan öteye gitmediğini ileri sürebiliriz.

C.2. Benlik-Beden Bütünlüğünün Sembolü Olarak Kalp: *O kalp bana ait*

- Oğlu Utku'nun kalbi Melek Özcan'a nakledilmiş Kemal Yücel'in tek isteği Melek Özcan'a sarılmak ve kaybettiği oğlunun artık bir başka bedende yaşayan kalbine kulağını dayayıp atışını dinlemektir. Yücel, *...özellikle kalp naklinde, nakledilen kişinin, vericinin duygularını hissettiğine dair şeyler okumuştum. O yüzden Melek benim için çok önemli dedi.* (Muhabirin ifadesine göre karşılaşma anında) Yücel, *başını Melek'in göğsüne dayadı, gözlerini kapattı, o an aramızda değildi, sanki oğlu Utku ile buluşmuştu* (Posta, 2013).

• Beyin ölümü gerçekleşen Ahmet Berger'in böbrek, karaciğer ve pankreası ailesi tarafından bağışlandı. *Organ nakli koordinatörünün oğlunuzun, 'Kalbini de bağışlayacak mısınız?' sorusuna anne, Oğlumun sevdiği kız, kalbin bağışlanmasını istemiyor. 'O kalp bana ait' diyerek kalbi bağışlamamamızı rica etti. O nedenle kalbi bağışlamayacağız yanıtını verdi* (Habertürk, Posta, 2013).

Kalp nakliyle birlikte alıcının oğlunun duygularını hissettiğini düşünmek, o kalp bana ait diyerek sevdiği insanın kalbinin bağışlanmasına karşı çıkmak kalbi, aşkın ve benliğin dolayısıyla ruh ve beden bütünlüğünün sembolü olarak değerlendiren bir sosyal bilişin ürünü olsa gerektir. Anlaşılan, “insanlık tarihi boyunca diğer organlardan daha çok kişisel kimliğin kalıcı sembolü olarak görüldüğü bilinen kalp, bugün de aşk, irade ve cesaret duygusunun sembolü olarak güçlü bir rezonansa sahip olmaya, bilimsel söylemden bağımsız bir şekilde beden ve ruhun birlikteliğini sembolize eden bir metaforik uzayda kalmaya devam etmektedir” (Haddow, 2000:8).

Hemen her toplumda beden ve organlar bir dizi kültürel inanç ve anlamlar ile çevrelenmiş, değerlendirilmiştir. Türk toplumunun geleneksel kültüründe de dalak, ciğer⁵ vb organların organizmanın işleyişi ve bütünlüğü içerisindeki biyolojik değerini aşan anlamlara sahip olduğu görülebilse de kalbin, ruh ve beden birlikteliğinin, aynı zamanda kişisel kimliğin sembolü olarak daha da öne çıktığına tanık olunmaktadır. Kalbin Türk toplumunun sosyal bilişsel belleğindeki yeri kalp ile ilgili söz ve deyimlerin gündelik kullanımdaki sıklığına ilişkin bir gözlemlerle tespit edilebilecek niteliktedir.⁶ Bu deyimlerde şekillenen anlayışa göre kalp, aşk, sevgi, üzüntü gibi duyguların; niyet ve düşüncelerin, dürüstlük, samimiyet, cesaret, diğerkâmlık gibi kişilik özelliklerinin merkezidir.

Kalbe bakışın İslami/dinsel anlam dünyasından beslenen kökleri vardır. Nitekim kalbe yüklenen toplumsal anlamların Kur'an ve hadislerde kalbe yüklenen anlamlarla paralel olduğunu görmek için içerisinde kalbin geçtiği ayet ve hadislerin genel bir gözlemi yeterlidir. Kur'an'daki ilgili ifadelerle bakıldığında, bir organ olarak kalbin beden yapısı ve bütünlüğü içerisindeki rolünden mühlhem, manevi hayatın merkezi olarak ele alınan bir kalpten bahsedildiği görülebilir. Bu bahsediş biçiminin metaforik mi yoksa gerçekten de kalbin düşünce, duygu ve kişilik özelliklerinin merkezi olarak mı ele aldığı tartışmalıdır. Bu tartışmalara girmeden Kur'an'da kalbin birçok fonksiyonun yanı sıra özellikle iman ile ilişkilendirilmesi, (2/7; 2/283 vb) kalbe yüklenen dinsel bir anlamın göstergesidir. Kur'an ve

5 Gündelik dilde birilerinin kişilik özelliklerini tanımlamak üzere için *dalaksız, ciğersiz* vb tanımların kullanılır.

6 Kalp kır(ıl)mak, kalbe dokunmak, kalbi bütün, sıcak kalpli, kalbi temiz, kalbi zengin, kalbinden kopmak, kalbine doymak, kalbine girmek, kalbini açmak, kalbinin sesini dinlemek, kalbini kazanmak gibi deyimler burada örnek verilebilir.

hadislerde kalbe yüklenen anlam ile toplumsal düşünce ve değerlendirmede açığa çıkan benzer anlamlar arasında belirleyici bir neden sonuç ilişkisi kurmak şüpheli olsa da bir korelasyonun varlığı açıktır.

C.3. Dinsellik: Köy imamı ikna etti

• Güneydoğu bölgesi halkı, *'Verdiğimiz kalp ile kötü işler yapılır. Verdiğimiz gözle haram şeylere bakılırsa günah bize yazılır.'* düşüncesi nedeniyle organ bağış konusunda yıllarca sınıfta kaldı. Diyarbakır'daki Organ ve Doku Nakli Hizmetleri tabuları yıkmak için 2010 yılında çalışma başlattı. Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğü Organ Bağış Bölge Koordinasyonu, Diyarbakır'ın yanı sıra, Şırnak ve Hakkâri il ve ilçe müftülükleri ile işbirliği yaparak Cuma hutbelerinde imamların organ bağışının önemini anlatmasını istedi. *Hutbe ve vaazlarda organ bağışının günah olmadığı konusu işlendi. Diyarbakır, 2013 yılının ilk 5,5 ayında Türkiye'de en çok organ bağışının yapıldığı il oldu* (Habertürk, 2013).

• Trafik kazası sonucu yaşamını yitiren Hasan Keleş'in babası Ramazan Keleş, *Oğlumun beyin ölümünün gerçekleştiği bilgisini aldığımızda cenaze hazırlığına başladık. Köyümüzdeki caminin imamı ise organları bağışlamamız yönünde tavsiyede bulundu. Bu konuda bize bilgi vererek, uygunluğunu anlattı. Biz de aile arasında karar alıp, organlarını bağışladık* (Milliyet, Posta, 2011).

• Türkiye'de organ bağış konusunda toplumdaki bilinci arttırmak amacıyla Sağlık Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı işbirliğiyle yapılan proje kapsamında bir toplantıda konuşan Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez, *Geçtiğimiz günlerde Karadeniz bölgemizde organ bağış yapan bir aileye mikrofon uzattılar ve organ bağışına sizi amil kılan sebep nedir diye sordular. O kişi 'Beni bu konuda ikna eden Diyanet İşleri Başkanımızın bu konuda söylediği, organ bağış candan cana yapılacak en büyük sadakadır, sözüdür' dediğinde ben ekran karşısında kendimi dünyanın en mutlu insanı hissettim* (TRT Diyanet, 2015).

Teorik yapısı itibariyle İslam'ın bedene ilişkin değerlendirmeleri ve talepleri söz konusudur. İslam'ın bedene ve organlara ilişkin değerlendirme ve taleplerinin inananların bakışını şu ya da bu şekilde etkilemekten uzak kalması düşünülemez. Nitekim yukarıdaki haberlerde değinildiği üzere gerçekten de Güneydoğu bölgesi halkının bir kısmının *Verdiğimiz kalp ile kötü işler yapılır. Verdiğimiz gözle haram şeylere bakılırsa günah bize yazılır.* şeklinde bir değerlendirmeleri varsa ve organ bağışında gerek "İmam'ın tavsiyesinin dikkate alınması gibi bir durum⁷ gerekse Diyanet İşleri Başkanının bu konudaki söyleminin bir etkisi var ise bütün bunlar,

7 Özer ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada da katılımcıların % 90,2'sinin organ bağış konusunda din görevlilerinin bilgi vermesi ve öncülük etmesi gerektiği düşüncesinde hemfikir olduğu görülmüştür (Özer, Sarıtaş, Karaman Özlü, 2010:6).

beden ve organlara bakışın, onlara yüklenen anlamların dini bir referansı olduğu anlamına gelir. Üstelik *Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığım şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur* (17/36). mealindeki Kur'an ayeti hatırlandığında dini içerikli bir kaygıyı açığa vuran bu ifade de göz ve kalbin öylesine seçilmiş organlar olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Organ bağıışı veya naklinin dini tartışmalara konu edilmesi, acele bir genelleme ile bedenın henüz tam anlamıyla sekülerleşemediğine yorulabilir. Ancak bilgi sosyolojisi geleneğinde izleri sürülen bedenın sekülerleşmesinin (Turner, 2008:38), mabetten makinaya dönüşümünün (Synnott, 2002:7-37) daha çok Hristiyan batı geleneği için geçerli olduğunu dikkatlerden kaçırmamalıyız. Yani bu noktada Hristiyanlık ile İslam'ın bedene bakışı arasında bir ayırım yapmalıyız. Hristiyanlık açısından Hz. İsa'nın bedeni Tanrının insan biçimine bürünmüş halidir. Bu aşamada beden, en azından İsa'nın şahsında kutsallaşmıştır. Kaldı ki insan vücudunu Ruh'u-Kudüs'ün tapınağı olarak gören Kilise babalarından Tertullien (160-225), meşhur İskenderiyeli teşrihçi Herophilos'u (m.ö. 335-280) kasap olarak nitelendirdiği gibi Saint Augustine de (354-430) bu lakabı teşrihle uğraşanlara uygun görmüştü (Korkmaz, 2012:319). İslam'da bedenın bu anlamda kutsallığından bahsetmeyi gerektirecek bir delil bulmak zordur. Hristiyanlık tarihinde tıbbın dini nitelikli olduğu dönemlerde bile İslam dünyasında seküler karakter arz etmesi de (bkz. Korkmaz, 2012:323 vd.) buna yorulabilir. O halde günümüz Müslüman insanın zihnini zorlayan bedenın sekülerleşip sekülerleşmemesi değil, belki de (birazdan açıklanacağı üzere) ruhun *nefes*, ölümün *son nefes* olarak bilinmesi, ölümden sonra dirilişin aynı zamanda bedensel bir diriliş olarak ele alınması, kimi organların insanların bu dünyada yaptıklarına şahitlik edecekleri; sorumlu tutulacakları şeklinde ruh ve beden bütünlüğünü önceleyen holistik dini açıklamalar olabilir. Kelamcı Erkan Yar tarafından ele alınmış ve ruh-beden bütünlüğü üzerine kelami ve felsefi tartışmaların değerlendirildiği bir araştırmanın sonuç cümlelerine bakılırsa "Kur'an, ruh ve beden ikiciliğini ileri süren bir insan tasvirini tanımamaktadır" (2000:207). Bu konudaki tartışmaları ilgili alanlara havale ederek burada, aslında ruh ve beden ayırımı ya da bütünlüğünün tartışmalı olmasının dahi inanan insanın zihnini yeterince zorlayıcı olduğu düşünülebilir.

C.4. Toplumsal tıbbın karşısında: Türk toplumu ölüye canlıdan daha çok değer veriyor

- Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Balcalı Hastanesi Organ Nakli Koordinatörü Dürdane Ertürk, ... *Toplumumuz ölülerine zaman zaman canlılardan daha çok değer veriyor* (Habertürk, 2013).

• Atatürk Üniversitesi Organ Nakli Merkezi Müdürü Doç. Dr. Bülent Aydın, *İspanya'da beyin ölümü gerçekleştiği an siz devletin malısınız, yakınlarınız aksi dilekçe vermediği müddetçe sizin organlarınız alınır. İnan'da da böyle. Ama Türkiye'de değil sizin eşiniz, babanız, karar vermek için en son komşular geliyor* (Habertürk, 2012).

• Ölen oğlu Süleyman Özinan'ın organlarını bağışlayan baba İbrahim Özinan, *Doktorlar oğlumun organlarını bağışlayıp bağışlamayacağımı sordu. Ben organ bağış nedir bilmem. 'Akrabalarım ve köylülerimize sorayım' dedim. Onlar onay verince, Süleyman'ımın organlarını alabilirsiniz dedim* (Habertürk, 2012).

İlk iki haberde açıklamalarına yer verilen kişiler birer tıp doktorudur ve dikkat edilirse ikisi de aslında ölüm sonrasında aile veya sosyal çevrenin ölü bedene karşı tutumlarının organ bağışına engel olması adına bir serzenişte bulunmakta ve özellikle Aydın'ın sözleri bazı farklılıklarla birlikte Ertürk'ün ifadesinin bir nevi izahı konumundadır. Üçüncü haber ise adeta Aydın'ı doğrulayıp, açıklamakla aile ve sosyal çevrenin bakışını öne çıkarmaktadır.

Bilindiği kadarıyla “tıp mesleği bedeni, kişisel anlam ve duyguların değil, objektif bir söylem ile gerçekleşecek soruşturmacı ve açıklayıcı uygulamaların yeri olarak ele almaktadır” (Haddow, 2000:15). “Tıpçıların bedene karşı tutumu, pratik, teknik ve biyolojiktir; onun metafizik düzeyde bir anlamı yoktur” (Braver, David, 2005:91). Yani tıbbi söylem bir açıdan düalisttir. Buna karşın toplum, ölü de olsa bedenle kişinin ve sosyal oluşun bağlantı yeri, kişisel kimliğin metaforik temsili olarak ilgilenmekle holistik bir bakışa sahiptir. Türkiye'de denizde boğulan, kaybolan insanların ailelerinin cesetlerin bulunması konusundaki istek ve beklentileri, cesede atfedilen toplumsal değer ve saygı, cesedin dini ve toplumsal uygulamalara göre yıkanması, defnedilmesi, mezarlıklara verilen önem bu anlayışın bir yansımasıdır. Bu bakış açısının bir ürünü olarak organ bağışına karşı bir karsızlığın gündeme geldiği söylenebilir. Ayrıca “insanlar beyin ve beden eşzamanlı olarak öldüğünde, içinde yaşadığı toplumun gelenek/göreneklerine göre cansız bedene ne yapacaklarını bilmektedirler. Oysa beyin ölüp, beden yaşamını cihazlar aracılığı ile sürdürmeye devam ettiğinde ne yapılacağına karar vermekte güçlük çekmektedirler” (Ünal, Elyas vd., 2010:391). Özellikle Aydın'ın açıklamasında bağışya yönelik bir karar vermeden söz edilmesi bir yönüyle bu gerçeğe atıfta bulunmaktadır.

Konuya dair alan araştırmaları, aile ve yakınların bağış kararı vermesinde vücut bütünlüğünün bozulması (Yaşar, Oğur vd.,2008:36; Vicdan, Peker, Üçer, 2011:177) dini içerikli kaygılarla birlikte ölümü; beyin ölümünü değerlendirme,

anlamama (Ünal, Elyas vd., 2010:391; Akış, Katırcı, vd., 2008:32) gibi etkenlerin devreye girdiğini ileri sürmektedir. Bilindiği üzere beyin ölümü gerçekleşmiş bir kişinin tıbbi cihaz ve teknikler yardımıyla da olsa kalp atışı ve solunumu devam etmektedir. Bu, beyin ölümünün gerçek ölüm olarak kabul edilmesini zorlaştırmaktadır; bu zorluğun nedenleri ise toplumsal kabullere uzanmaktadır. Öncelikle Türk toplumunda ölüm anı yaygın bir şekilde *son nefes* olarak tanımlanmaktadır. Gündelik dilde *son nefesime kadar* diye başlayan bütün cümlelerde kasıt *ölünceye kadardır*. Ölümle birlikte bedenden ayrıldığına inanılan *ruh* ile *nefes* kavramları arasında etimolojik bir birliktelik de vardır. Türkçeye Arapçadan geçmiş *ruh* kavramının anlamlarından biri de *nefestir* (Yar, 2000:36). Buna ilaveten kalbe sembolik anlamların yüklendiği, kalbin ruh-beden bütünlüğünün merkezi olarak algılandığı bir toplumda beyin ölümünün gerçek ölüm olarak kabullenilmesi ve karar vermek zorlaşabilir ki bu konuda sağlık personellerinin dahi tereddütlü olduğunu gösteren araştırma bulguları vardır. Ayrıca beyin ölümünü gerçek ölüm olarak kabul etseler de kimi insanlar yine de “beyin ölümü gerçekleşmiş birinin yaşatılabileceği kadar yaşatılmasını” isteyebilmektedirler (Ünal, Elyas vd., 2010:393-394).

Beden toplumsal ilişki ve etkileşimin bir parçasıdır. “Bu ilişki ve etkileşim bir yönüyle beden temellidir ve bu halde beden sadece kişinin değil aynı zamanda toplumun ana sembolüdür” (Synnott, 2002:2-4). Tıbbın teknik söylemi içerisinde ölü bir beden, *Ex olmuştur* bir beden; doktorlar için *herhangi bir başkası* olmaktan öte bir anlama sahip değilken toplumsal olarak derin anlamlarla kuşatılmış bakış açıları ve değerlendirmelerin konusu, bir toplumsal ilişki ve etkileşim ağının parçası, üyesi olduğu ailenin, topluluğun *anlamlı başkasıdır*. Haberlere konu olan doktorların zımni ya da açık eleştiri içeren durum tanımlarının tıpcı gözünde, teknik açıdan oldukça geçerli olduğu kabul edilse de sevdiği erkeğin kalbinin bağışlanmasına *O kalp bana ait*. diye karşı çıkan genç kız ve onun bu değerlendirmesine katılan aile örneği de hatırlandığında geçerliliğini kaybetmektedir: Nihayetinde organı bağışlanan birey, sadece ölü bir beden değil, söz gelimi birinin aşkıdır. Bütün bunlar açıkça, beden ve ölüm üzerine teknik söylemler ile toplumsallık arasında bir zıtlığa tekabül etmektedir. Toplumsal bağlamda, özellikle toplulukçu kültürel özelliklere sahip bir toplumda ölü bir beden en azından herkes için sadece ölü bir beden değil, bir sosyal grubun, etkileşim ağının kaybedilen üyesi olmakla, kimi zaman organ bağışı kararı sadece aileyi değil, diğer akraba ve komşuları hatta köylüyü ilgilendiren bir konu olabilmektedir. Kaça ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırmaya göre özellikle ailenin, yaşayan insanların dahi organ bağışı kararında normatif bir belirleyici olarak öne çıkması (Kaça, Amado vd., 2009:84) bu açıdan oldukça anlamlıdır.

C.5. Yeni anlamlı başkaları: *Bir Tevfik'im vardı, şimdi 8 oldu*

- *Kızının organlarını bağışlayan Sezgin Y. ...tek tesellim kızımın başka vücutlarda hayat bulması* (Habertürk, 2011).
- Ölen oğlunun (Tevfik'in) organlarıyla hayata tutunan bireylerin kendisine • yaptığı teşekkür ziyaretinde Emine Yılmaz, *Oğlumun organları ile hayata yeniden tutunan evlatlarım yaşadığı sürece oğlum da yaşayacak. Bir Tevfik'im vardı, şimdi 8 oldu* dedi (Posta, 2012).
- Geçen yıl Ekim ayında Gümüşhane'de evlerinde çıkan yangında dumandan zehirlenen ve beyin ölümü gerçekleştikten sonra ailesi tarafından organları bağışlanan Malik'in karaciğeriyle hayata tutunan yine 3 yaşındaki *Fırat'ın artık iki annesi var* (Milliyet, 2014).

Tıbbi ve teknolojik gelişmelere rağmen ölüm, halen insan kontrolü dışında birey ve toplum için en önemli marjinal durumdur. "Ölüm sırf insan ilişkilerinin sürekliliğini açıkça tehdit ettiği için değil, aynı zamanda toplumun üzerine dayandığı düzenin en temel kabullerini dahi tehdit ettiği için topluma korkunç bir problem doğurur. Özellikle anlamlı başkalarının ölümü, korkunç olup" (Berger, 2011:81) *teselli* veya *telafi* araç ve uygulamalarını çekici hale getirir.

Yukarıdaki birinci haberde geçen *tek tesellim kızımın başka vücutlarda hayat bulması* şeklindeki ifade, her ne kadar ailenin sırf *teselli* olmak için organ bağışladığı anlamına gelmese de kadavradan organ naklinin aile tarafından anlamlı başkalarının ölümüne karşı *teselliye* aracılık ettiği şeklinde okunabilir. Bu noktada ailenin gözünde organ nakli nasıl olsa önüne geçilemeyecek marjinal bir durumun yarattığı üzüntünün hafifletici aracına dönüşmüştür. *Organları ile hayata yeniden tutunan evlatlarım yaşadığı sürece oğlum da yaşayacak.* diyen Yılmaz'ın ifadesinde ise bağış, artık kaybedilmiş anlamlı başkasının yokluğunun sosyal bilişsel düzeyde *telafisi*dir.

Organ nakli yapılmış *Fırat'ın artık iki annesi var* diyen gazetecinin bu ifadesi ve Yılmaz'ın, oğlunun organları ile hayata tutunan bireyleri *evlatlarım* diye tanımlaması, hem dışarıdan bakanların hem de bağış yapan ailenin gözünde verilen organın yeni bir organik bağa, *Bir Tevfik'im vardı, şimdi 8 oldu.* ifadesi ise organ naklinin yeni hatta genişlemiş sosyal bağlara ve bağlanma biçimlerine aracı işlevi gördüğü şeklinde ele alınabilir. Bu, yeni organik aynı zamanda sosyal bağ ile normalde *herhangi bir başkası* olan alıcılar anlamlı başkaları haline gelmişlerdir. Buradan alarak organ naklinin yeni sosyal bağlar, *yeni anlamlı başkaları* üretmek

gibi sosyal bir işlev gördüğü; bağışın yeni bağlanmaları hatta kimi zaman sosyal yükümlülük ve beklentiyi beraberinde getirdiği düşünülebilir.

Altı yaşındaki oğlunu kaybeden Kemal Yücel'in, *Bana 'Organlarını bağışlar mısınız?' diye sorduklarında, hasta bekleyen çocukları düşünüp 'Evet' dedim* (Posta, 2013). şeklindeki ifadesi ve benzer örnekler, bir başkasına organ bağışlamanın hiçbir karşılık beklemeden, diğerkamlık değeri temelli bir bakıştan beslendiği anlamına gelmektedir. Burada, sosyal etkileşim ağı içerisinde yaşanmış tecrübelerin; bireyin kendisini bir sosyal dünyaya ait hissetmesi, o dünyaya ve o dünyanın insanlarına bir katkıda bulunmak istemesi gibi etkenlerin bir başkasına organ bağışlama davranışını güdüleyici olduğu düşünülebilir. Konuya ilişkin alan araştırmalarının verileri de bu düşünceyi destekleyici niteliktedir (Kaça, Amado vd., 2009; 79). Ancak organ bağışı haberlerinin çoğunda bağışı yapan kişiler ve/veya ailelerin diğerkamlıkları ön plana çıkmakla birlikte bağış karşılığında bir duyarlılık ve teşekkür babından sosyal bir davranış beklediklerini gösteren haberlere de rastlanabilmektedir. Örneğin, bir habere göre *oğulları Alper Kayık'ın organlarını bağışlayan aile, yaşadıkları birtakım aksilikler ve bağış yaptıkları ailelerin duyarsızlığını, ...bir teşekkür bile etmeyişlerini gerekçe göstererek organları geri alabilmek için hukuk mücadelesi başlatacaklarını* (Habertürk, 2012) ifade etmişlerdir. Bu örnekten hareketle en azından kimileri için organ bağışının karşı taraftan açık ya da örtük bir sosyal yükümlülük beklentisini beraberinde getirdiği düşünülebilir.

Sonuç

Bu çalışma Türkiye'de kadavradan organ naklinin, organ nakline bakışın toplumsal etkileşim, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerine bakan yönlerini değerlendirmek amacındaydı. Bu değerlendirmeden hareketle ulaşılabilecek sonuçlar şunlardır: a) Ölü bir bedenin organları, özellikle *yüz, el ve göz* kişisel kimliğin bir sembolü olarak anlamlandırılmaktadır. Bu anlamlandırmanın arka planını toplumsal ilişki ve gündelik etkileşim süreçleri doldurmaktadır. b) Kalp, kişisel kimlik veya ruh ve beden bütünlüğünün sembolü, aşk vb. duyguların merkezi bir organ olarak değerlendirilmekte, bu değerlendirme dini-toplumsal bir bellekten beslenmektedir. c) Kadavradan organ nakline bakışta dini anlamlandırma ve yorumlama süreçleri de belirleyicidir. Ölümden sonra dirilişin aynı zamanda bedensel bir diriliş olarak ele alınması, kimi organların insanların bu dünyada yaptıklarına şahitlik edecekleri; sorumlu tutulacakları şeklinde ruh ve beden bütünlüğünü önceleyen holistik dini açıklamalar bu noktada örnek verilebilir. d) Kadavradan organ naklinde tıbbi teknik söylem ile toplumsallık arasından

neredeyse uzlaşmaz bir zıtlık söz konusudur. e) Son olarak kadavradan organ nakli aynı zamanda yeni toplumsal bağ ve bağlanma biçimleri üretmekte, bazı sosyal sorumluluk ve beklentileri beraberinde getirmektedir.

Bütün bir topluma genellenmeleri zor, farklı bakış açılarından hareketle test edilip değerlendirmeye açık bu tespitlerde şekillenen ve hemen her kesimden insanın üzerinde anlaşabileceğini düşündüğümüz en genel sonuç, hem kadavradan organ nakline karşı var olan direncin hem de motivasyonel süreçlerin köklerinin toplumsal anlamlandırma ve değerlendirme kalıpları içerisinde aranması gereğidir.

Kaynakça

- Akış M., Katırcı E., (2008). "Süleyman Demirel Üniversitesi Personelinin Organ-Doku Bağıışı Ve Nakli Hakkındaki Bilgi Ve Tutumları", *S.D.Ü. Tıp Fak. Derg.* 15(4).
- Berger P. L. (2005). *Kutsal Şemsiye*. (Çev. Ali Coşkun). İstanbul: Rağbet Yayınları
- Berger P. L., Luckmann T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. (Çev. Vefa Saygın Öğütle). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Braver O., David B. (2005). *Organ Donation and Transplantation*. Westport: Praeger Publishers.
- Çiftçi, A. (2011), "Bilgi-Sosyolojik Din Sosyolojisinde Bir Kavram: Durum Tanımı", *Din Sosyolojisi ve Yöntem*, Ankara: Özkan Matbaacılık.
- Giddens A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik*. Ümit Tatlıcan (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Haddow G. (2000). "Organ Transplantation and (Dıs)embodiment". *Edinburgh Working Papers in Sociology*. Edinburgh: Department of Sociology, Edinburgh University.
- Haddow G. (2005). "The Phenomenology of Death, Embodiment and Organ Transplantation". *Sociology of Health & Illness*, 27(1).
- Haviland W., Prins H. E. L. vd. (2008). *Kültürel Antropoloji*. İnan Deniz Erguvan Sarioğlu (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kaç G., Amado S. vd. (2009). "Organ Bağıışına Yönelik Tutumların Planlı Davranış Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 24 (64).

- Korkmaz A. (2012). “Tıp ve Din”. Niyazi Akyüz, İhsan Çapçioğlu (Ed.). *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kur'an-Kerim ve Açıklamalı Meali*. (1998). (Terc. Suat Yıldırım). İstanbul
- Marshall G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özer N., Sarıtaş S., Karaman Ö. Z. (2010). “Hemşirelik Öğrencilerinin Organ Nakli ve Bağışı Konusundaki Bilgi ve Düşüncelerinin İncelenmesi”, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 13(2).
- Özdağ N. (2001). “Organ Nakli Ve Bağışına Toplumun Bakışı”, *C. Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5 (2).
- Shilling C. (2003). *The Body and Social Theory*. London: Sage Publication.
- Synoott A. (1993). *The Body Social: Sembolizm, Self and Society*. Lonadon: Routledge.
- Turner B. S. (2008). *The Body & Society*. London: Sage Publications.
- Ünal S., Elyas Z. vd. (2010). “Sağlık Personelinin Beyin Ölümü Ve Organ Bağışıyla İlgili İnanç Ve Tutumları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1).
- Vicdan A. K., Peker S., Üçer B. (2011). “Akşehir Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Organ Bağışı ile İlgili Tutumlarının Belirlenmesi”, *TAF Prev Med Bull*. 10(2).
- Waskul D. D., Wannini P. (2006). “The Body In Symbolic Interaction”. Waskul D.D., Wannini P. (ed.). *Body/Embodiment: Symbolic Interaction and the Sociology of the Body*. Burlington: Ashgate.
- Yar E. (2000). *Ruh Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yaşar M., Oğur R. vd. (2008). “Bir Sağlık Meslek Yüksekokulu Son Sınıf Öğrencilerinin Organ Bağışı Konusundaki Tutumları ve Tutumlarına Etki Eden Faktörler”, *Genel Tıp Dergisi*, 18(1).

Elektronik Kaynaklar

<http://gundem.milliyet.com.tr/imam-aileyi-ikna-etti-organlaribagislanacak/gundem/gundemdetay/13.08.2011/1426339/default.htm>, Erişim Tarihi: 16.05.2014.

- <http://gundem.milliyet.com.tr/organlarin-ardindan-el-salladilar/gundem/detay/1768523/default.htm>; Erişim Tarihi: 16.5.2014.
- <http://www.milliyet.com.tr/oglundun-karacigerinin-nakledildigi/gundem/detay/1862131/default.htm>; Erişim Tarihi: 04.04.2014.
- <http://www.posta.com.tr/3Sayfa/HaberDetay/Bir-organi—sevdigine-ait—diye-bagislanmadi-.htm?ArticleID=195052>, Erişim Tarihi: 16.5.2014.
- <http://www.posta.com.tr/3Sayfa/HaberDetay/olen-oglundun-nakledilen-gozune-hasret-opucugu.htm?ArticleID=133759>, Erişim Tarihi: 20.06.2014.
- <http://www.posta.com.tr/turkiye/HaberDetay/Hastanede-duygusal-anlar.htm?ArticleID=106002>, Erişim Tarihi: 20.06.2014.
- <http://www.posta.com.tr/turkiye/HaberDetay/Imam-aileyi-ikna-etti—organlari-3-kisiye-hayat-verdi.htm?ArticleID=83948>, Erişim Tarihi: 20.06.2014.
- <http://www.posta.com.tr/turkiye/YazarHaberDetay/Kalbim-artik-huzurlu.htm?ArticleID=173355>, Erişim Tarihi: 25.06.2014.
- <http://www.posta.com.tr/yasam/HaberDetay/Bagislanan-organlari-operek-ugurladilar.htm?ArticleID=195985>, Erişim Tarihi: 25.06.2014.
- <https://www.google.com.tr/search?q=organ+ba%C4%9F%C4%B1%C5%9F%C4%B1&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=n33FUsu6PK6h7AbOqIGQAQ&ved=0CDwQsAQ&biw=1438&bih=685&dpr=0.95>, Erişim Tarihi: 25.06.2014.
- <https://www.haberturk.com/gundem/haber/878514-bakin-kalbini-nicin-bagislamadilar>, Erişim Tarihi: 25.06.2014.
- <https://www.haberturk.com/saglik/haber/729189-bagislanan-organlar-geri-alinabilir-mi>, Erişim Tarihi: 25.06.2014.
- <https://www.haberturk.com/saglik/haber/792208-organ-bagisina-komsu-bile-mudahale-ediyor>, Erişim Tarihi: 26.06.2014.
- <https://www.haberturk.com/saglik/haber/822210-turkler-canlidan-cok-olusune-sahip-cikiyor>, Erişim Tarihi: 26.06.2014.
- <https://www.haberturk.com/saglik/haber/855360-bir-tabu-yikildi>, Erişim Tarihi: 26.06.2014.

<https://www.haberturk.com/yasam/haber/622861-kizinin-organlarini-bagislayan-babadan-aglatan-istek>, Erişim Tarihi: 26.06.2014.

<https://www.haberturk.com/yasam/haber/732704-butun-koye-sordum-organlarini-bagisladim>, Erişim Tarihi: 26.06.2014.

<http://www.diyamet.tv/organ-bagisi-candan-cana-en-buyuk-sadakadir/>, Erişim Tarihi: 22.02.2016